

(foto: Jo Szczepanska)

Aan de slag met universeel ontwerp in de klas en op school

Mieke Meirsschaut, Frank Monsecour en Marijke Wilssens

Mieke Meirsschaut, Frank Monsecour en Marijke Wilssens zijn als docent, onderzoeker en nascholera-coach aan het werk in de opleidingen Buitengewoon onderwijs, Schoolontwikkeling, Sociaal werk en Zorgverbreding & remediërend leren van de Arteveldehogeschool in Gent. Kwaliteitsvol onderwijs voor elke leerling en ondersteuning van alle actoren die hierbij betrokken zijn, drijft hen.

Universal Design for Learning of UDL: geleidelijk aan geraakt dit kader bekend in onderwijs. Maar hoe pas je UDL concreet toe in de dagelijkse praktijk op school? Hoe kan je als CLB-medewerker leerkrachten hierbij ondersteunen en coachen? Wij ontwikkelden materiaal en bieden begeleiding aan schoolteams en andere betrokkenen om met UDL aan de slag te gaan. In dit artikel stellen we dit materiaal en onze begeleiding voor.

UDL in het kort

'Universeel ontwerp' is een begrip uit de architectuur dat ook opgenomen is in het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (2006). Het betekent dat gebouwen, goederen, diensten, uitrusting en faciliteiten zo worden ontworpen dat ze toegankelijk zijn voor iedereen. Door van bij het begin rekening te houden met de noden van alle mogelijke gebruikers, zijn er achteraf minder specifieke aanpassingen nodig. Deze benadering is naar het onderwijs vertaald in de vorm van Universal Design for Learning of UDL (zie ook Verbeeck, van Trigt en Van de Putte, 2007).

Onderwijs is universeel ontworpen als ...

1. iedereen graag leert en gemotiveerd is om te leren;
2. iedereen begrijpt wat hij leert;
3. iedereen actief kan tonen en toepassen wat hij leert en geleerd heeft.

Hieruit vloeien drie principes voort voor de organisatie van onderwijs. Omdat elke leerling uniek is in zijn leren, kan je op school best ...

1. verschillende mogelijkheden voor betrokkenheid en engagement creëren (waarom?);
2. informatie op verschillende manieren aanbieden (wat?);
3. verschillende mogelijkheden voor actie en expressie voorzien (hoe?).

Elk principe wordt geconcretiseerd in telkens drie richtlijnen. Voor elke richtlijn bestaan er een aantal criteria. Het overzicht van richtlijnen, principes en criteria is een hulpmiddel bij het concreet universeel ontwerpen in de school.

Universeel ontwerp in de klas en op school | 11

Leerlingen aan het woord...

1. Ik leer graag
... als de les duidelijk is, als de leerkracht het niet te moeilijk maar ook niet te simpel uitlegt, op woensdagnamiddag want dan heb ik tijd, als er een toets is, als het een onderwerp is dat mij boeit, als ik weet waarom ik het leer, als ik een doel heb, als ik alleen ben, als het slecht weer is, als ik denk dat ik er later iets mee zal zijn, als het niet alleen theorie is, als er voorbeelden gebruikt worden die bij mij passen, als ik zie dat anderen iets goed kunnen want dan wil ik dat ook goed kunnen, als we kunnen samenwerken, als het te moeilijk is dan mag ik zelf mag hiezen...

2. Ik begrijp informatie het best ... als ik ze kan zien, als ik een voorbeeld krijg, als die duidelijk wordt uitgelegd, als ik er zelf iets mag mee doen, als het niet te snel gaat, als ik het eens in andere verwoordingen hoor, als het in een schema staat, als ik een overzicht krijg, als ze niet teveel afwijkt van het thema, als ik het in een filmpje zie, als we er een spel rond spelen, als de leerkracht rustig blijft, als het niet alleen theorie is maar ook oefeningen...

3. Ik kan het beste tonen wat ik geleerd heb ... in een praktischjes want dan kan ik ook fouten maken en er uit leren, als ik een presentatie geef voor de klas, als iemand mij een gerichte vraag stelt, in een schriftelijke toets, door een samenvatting te maken van de leerstof...

Richtlijnen voor Universal Design for Learning (UDL)			
PRINCIPES	WAAROM?	WAT?	HOE?
	I. Verschillende mogelijkheden voor betrokkenheid en engagement creëren	II. Informatie op verschillende manieren aanbieden	III. Verschillende mogelijkheden tot actie en expressie voorzien
RICHTLIJNEN	1 Op verschillende manieren interesse opwekken	1 Verschillende zintuigen aanspreken	7 Verschillende opties voor fysieke verwerking aanbieden
	2 Inzet en doorzettingsvermogen stimuleren	2 Structuur bieden en verduidelijken	8 Verschillende opties voor expressie en communicatie voorzien
	3 Het inschatten en bijsturen van het leerproces ondersteunen	3 Inzicht bevorderen	9 Het opstellen van doelen, plannen en strategieën ondersteunen
DOELEN	Gemotiveerde, doelbewuste leerling	Vindingrijke, goed geïnformeerde leerling	Strategische, doelgerichte leerling

Richtlijnen voor Universal Design for Learning (UDL)

WAAROM?	WAT?	HOE?
 Interesse	 zintuigen	 fysieke verwerking
 Inzet en doorzettingsvermogen	 structuur	 expressie en communicatie
 Inschatten	 Inzicht	 doelen, plannen en strategieën
Gemotiveerde, doelbewuste leerling	Vindingrijke, goed geïnformeerde leerling	Strategische, doelgerichte leerling

“Leerkrachten en leerlingenbegeleiders zijn nooit helemaal klaar met universeel ontwerpen.”

Op zoek naar materiaal om met UDL aan de slag te gaan?

Neem een kijkje op www.arteveldehogeschool.be/universeelontwerp. Je vindt er:

- de leidraden 'Universeel ontwerp in de klas en op school. Een op-stap naar redelijke aanpassingen' (Wat is UDL? Hoe kan je met UDL aan de slag?) en 'Universeel ontwerp in de klas en op school, een ruimer kader' (Is UDL verplicht vanuit het beleid? UDL en het zorgcontinuüm? UDL en differentiatie?);
- een coachingsgesprek met leraar Emmanuel (hoe ontwerp je een les universeel?);
- richtlijnen voor UDL (schema's);
- de leidraad 'Klaar voor redelijke aanpassingen' (wat zijn redelijke aanpassingen?).

Universeel ontwerp en leerlingenbegeleiding

UDL is een kader voor kwaliteitsvol inclusief onderwijs met ruime toepassingsmogelijkheden. Het schema van principes en richtlijnen helpt leerkrachten om bij het voorbereiden van hun lessen rekening te houden met de diversiteit in hun klas.

Voor CLB-medewerkers en interne leerlingbegeleiders is het ook een handig instrument om samen met leerkrachten de **brede basiszorg op school en in de klas te versterken**. Tijdens **gesprekken met leerlingen en ouders** kunnen zij:

1. leerlingen bewust maken van hoe ze hun leerproces kunnen (bij)sturen om gemotiveerd te blijven leren;
2. informatie op verschillende manieren aanbieden zodat leerlingen inzicht krijgen in hun noden;
3. verschillende mogelijkheden aanreiken om zichtbaar te maken wat leerlingen kunnen en willen leren.

De leerkracht en leerlingbegeleider zijn op zoek naar hoe ze Emre en zijn ouders de kans kunnen geven om zich ook op een niet-talige manier uit te drukken. Tijdens het volgende oudergesprek willen ze er concrete materialen, taken, toetsen en eventueel foto's bijnemen om zichtbaarder te maken wat ze precies willen zeggen (Principe II. Wat?). Wie weet kunnen de ouders ook iets tonen van thuis? De leerkracht en leerlingbegeleider denken er aan om Emre iets te laten schematiseren of te tekenen over wat hij wil voor zijn toekomst.

De principes en richtlijnen van UDL zijn bovendien **nuttig om feedback te geven over het leerproces** aan leerlingen en/of ouders. Ze bieden tegelijk **handvatten om in te spelen op de specifieke**

onderwijsbehoeften van een leerling.

Samen met de leerling en de ouders kan je met behulp van de principes en richtlijnen op zoek gaan naar mogelijke werkpunten of maatregelen.

Leerlingbegeleider tegen leerling:

'Lowie, je toont een grote inzet om te leren (Principe I. Waarom?) en je hebt ook inzicht in de inhoud (Principe II. Wat?). Bij vorige examens maakte je ADHD jou het telkens moeilijk om een groot stuk leerstof te verwerken. Dan is het belangrijk dat je ook goed bekijkt hoe je het beste leert (Principe III. Hoe?). Ik stel voor om daarvoor een studeerschema op te maken. Wat denk je daarvan? Hoe kan ik of de leerkracht je daarbij helpen?'

Leerlingbegeleider tegen ouders:

'Meyrem begrijpt de leerstof Frans goed (Principe II. Wat?) en ze kan het heel goed uitleggen in de klas (Principe III. Hoe?). Ik merk dat ze bij schriftwerk wel heel zenuwachtig is en niet presteert. Ze zit voortdurend rond te kijken. Het lijkt alsof ze zelf niet gelooft in haar kunnen (Principe I. Waarom?). Ik zou daar graag aan werken met Meyrem. Hoe gaat dit eigenlijk thuis? Zien jullie wat haar zou kunnen helpen?'

Leerlingenbegeleider tegen leerling: 'Xander, ik ben blij dat je terug op school bent. We hebben jou de voorbije maanden gemist toen je in time-out was. Ik hoor van je leerkrachten dat je sterk bent in het begrijpen van de leerstof (Principe II. Wat?). Wanneer het doel van de les duidelijk is voor jou, ga je ook actief aan de slag met oefeningen (Principe III. Hoe?). Vorige week was je weer afwezig. Zo mis je informatie en oefenkansen. Is er iets waardoor je moeilijk op school geraakte? Wat zou jou kunnen helpen om meer aanwezig te zijn? (Principe I. Waarom?)'

Aan de slag met UDL

Bij nascholingen over universeel ontwerp ervaren we dat leraren, zorgcoördinatoren, interne leerlingenbegeleiders en CLB'ers naast basisinformatie vooral nood hebben aan ondersteuning bij de implementatie ervan bij de lessen en in de leerlingenbegeleiding. Welke ondersteuning bieden we aan leerkrachtenteams en zorgteams?

Leerkrachtenteams ondersteunen in UDL

We coachen leerkrachtenteams bij het voorbereiden, toepassen en nadenken over leeractiviteiten, opdrachten en

UDL daagt uit om zich bij voorbaat te voorzien op onderwijs en begeleiding voor een brede diversiteit aan mogelijke leerlingen in hun groep.

Maak UDL concreet!

Denkoefening:

Denk aan een leerling die op het eerste gezicht

- **weinig gemotiveerd is (Waarom leer ik?);**
 - **weinig inzicht heeft in de leerinhoud (Wat leer ik?);**
 - **onvoldoende doelgericht leert (Hoe leer ik?);**
- ofwel
- **bijzonder gemotiveerd is (Waarom leer ik?);**
 - **een sterk inzicht heeft in de leerinhoud (Wat leer ik?);**
 - **zeer doelgericht leert (Hoe leer ik?).**

Welke UDL-principes, richtlijnen en criteria kan je inzetten om hierop in te spelen? Welke handvatten biedt dit voor redelijke aanpassingen ten aanzien van deze leerling of van de hele klasgroep? Hoe kan dit inspireren tot een nog universeeler ontwerp van gesprekken, activiteiten en/of materialen?

leermaterialen om het onderwijs universeel te ontwerpen en toegankelijk te maken voor zo veel mogelijk leerlingen. We gaan aan de slag met leerkrachtenteams over:

1. **Op welk doel wil ik focussen?** Leraren en interne leerlingenbegeleiders zitten met ons, hun CLB-medewerker en/of enkele collega's samen rond een lesvoorbereiding, opdrachten en/of materialen. We vertrekken vanuit een of enkele specifieke doelstelling(en).
2. **Wat is al universeel ontworpen in mijn praktijk?** Aan de hand van de UDL-principes, richtlijnen en criteria bekijken we wat al universeel ontworpen is.
3. **Wat kan ik nog meer 'UDL' doen?** We concretiseren hoe een of enkele richtlijn(en) nog beter uitgewerkt kunnen worden. We zoeken bv. nog andere manieren om de leerstof voor
4. **Ik probeer uit in de klas en evalueer.** Via observatie en gesprek bekijken we achteraf samen wat goed ging en waar nog bijsturing mogelijk en zinvol kan zijn.
5. **Ik betrek kritische vriend(en).** Universeel ontwerpen doe je niet alleen: het is sterk om dit samen met een of enkele collega's te doen. De inbreng van 'een kritische vriend' blijkt daarbij waardevol. Dat is iemand die vanop een zekere afstand naar jou, je klas of school kan kijken, maar dit vanuit voldoende ' nabijheid'. Het is iemand die luistert en moeite doet om je te begrijpen, die pijnpunten en patronen constructief benoemt, die

oplossingsgericht meedenkt, met het algemeen belang voor ogen (Jansegers & Vanpeperstraete, 2012).

Zorgteams ondersteunen in UDL

We coachen zorgteams om hun continuüm van zorg in kaart te brengen. Ze concretiseren de visie op zorg en benoemen de bijhorende maatregelen en redelijke aanpassingen. Vervolgens onderzoeken we samen welke maatregelen die ze treffen voor bepaalde leerlingen (in verhoogde zorg, uitbreiding van zorg ...) ook zinvol kunnen zijn voor de hele klas of school. Zo scheppen we kansen om de brede basiszorg te versterken.

UDL is meer dan 'gewoon goed onderwijs'

Heel wat afzonderlijke principes, richtlijnen en criteria van UDL zijn op zich weinig nieuw: ze blijken herkenbaar en leraren zeggen vaak dat ze 'toch gewoon bij goed onderwijs horen' of dat 'wie goed differentieert, dit toch allemaal al doet'.

Elk van de negen richtlijnen expliciet en veralgemeend inzetten, vraagt van leerkrachten en leerlingenbegeleiders dat ze systematisch en op elk moment verschillende mogelijkheden voorzien om iets te leren en te verwerken. Dit blijkt ambitieus: verschillende mogelijkheden betekent altijd meer dan één optie. Het toevoegen van opties pak je best geleidelijk aan: elke bijkomende mogelijkheid creëert extra leerkanalen en verhoogt de kans dat meer leerlingen leren.

In tegenstelling tot het klassieke differentiëren achteraf, daagt UDL uit om zich bij voorbaat te voorzien op onderwijs en begeleiding voor een brede diversiteit aan mogelijke leerlingen in hun groep. Uitgaan van diversiteit in plaats van ermee omgaan wanneer die zich stelt, wordt met het oog op inclusief onderwijs ook steeds meer de norm.

We merken dat leerkrachten vaak pas wanneer een probleem zich stelt, nadenken over aanpassingen die nodig worden. Om zich minder te laten verrassen door wat er op hen afkomt, helpt universeel ontwerp leerkrachten van bij de start consistent en bewust meerdere mogelijkheden te voorzien voor het **waarom, wat én hoe** van leren. Leerlingen bijvoorbeeld de kans geven om zelf te kiezen op welke manier zij tonen wat ze geleerd hebben, verhoogt de kans dat zij een manier vinden die hen ligt. Het stimuleert ook tot samen reflecteren over de essentie: 'Wat zijn de mogelijkheden voor deze leerling om te laten zien dat hij de leerdoelen effectief bereikt heeft?' Als een leerling steeds voor eenzelfde werkwijze kiest, biedt dit ook een opstap om te reflecteren met de leerling over hoe hij zich ook andere werkwijzen eigen kan maken en wat dit hem aan bijkomende leerkanalen kan bieden.

Universeel ontwerpen blijft inspireren

Leerkrachten en leerlingenbegeleiders zijn nooit helemaal klaar met universeel ontwerpen. Dat hoeft ook niet wanneer ze zichzelf zien als professionals die mogen blijven leren en ontwikkelen en die daarbij

Door van bij het begin rekening te houden met de noden van alle mogelijke gebruikers, zijn er achteraf minder specifieke aanpassingen nodig.

de ondersteuning van 'kritische vrienden' kunnen inroepen wanneer nodig.

Andere leerlingen, andere lesdoelen, andere interesses ... blijven steeds nieuwe uitdagingen bieden. Leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften nodigen zo uit om te blijven zoeken op welk vlak het onderwijs nog universeler kan. Ook als zorgcoördinator, leerlingbegeleider, CLB-medewerker, pedagogisch begeleider biedt dit een ideale toetssteen om telkens opnieuw kansen te zien en - met de onderwijsbehoeften van bepaalde leerlingen voor ogen - collega's te ondersteunen in het realiseren van een leeromgeving die zo toegankelijk mogelijk is voor alle leerlingen en hun ouders.

Bronnen

CAST (2015). Geraadpleegd op 7 juli 2016 via <http://www.udlcenter.org/>

VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (2006). Geraadpleegd op 7 juli 2015 via <http://www.ond.vlaanderen.be/specifieke-onderwijsbehoeften/leerzorg/VN-verdrag.pdf>

Jansegers, K. & Vanpeperstraete, L. (2012). *Onderwijskwaliteit voor iedereen. Praktijkids voor kwaliteitsontwikkeling op school*. Acco: Leuven.

Meirsschaut, M., Monsecour F. & Wilssens, M. (2015). *Universeel ontwerp in de klas en op school: een ruimer kader*. Gent: Arteveldehogeschool, www.arteveldehogeschool.be/universeelontwerp

Verbeeck, M., van Trigt, M., & Van de Putte, I. (2007). All aboard! Universal Design for Learning. *Caleidoscoop*, 27(1), 6-13.

(foto: BSK)